

Доц. д-р МАЯ ЯНКОВА НАЧКОВА

Дипломиран експерт-счетоводител,
регистриран одитор

Доц. д-р Мая Начкова е преподавател в катедра „Счетоводство и анализ“ при УНСС, гр. София от 1995 г. Дипломиран експерт-счетоводител, регистриран одитор, член на Института на дипломираните експерт-счетоводители в България (ИДЕС) е от 1998 г. В периода 2008 – 2014 г. е председател на Съвета по професионална етика на ИДЕС. Лектор е по Международни счетоводни стандарти от 2001 г.

През 2004 г. защитава докторска дисертация на тема: „Счетоводни модели за управление на капитала на застрахователите“. От 2010 г. е хабилитиран доцент по научна специалност 05.02.07. „Счетоводна отчетност, контрол и анализ на стопанската дейност (Счетоводна отчетност)“, като защитава монографичен труд на тема: „Особености в дейността и счетоводството на застраховател в несъстоятелност и ликвидация“.

Чете лекции по дисциплините „Счетоводство на застрахователите“, „Счетоводство на осигурителите“, „Основи на счетоводството“ в УНСС. Чела е и лекции по дисциплините „Счетоводство на банките“, „Застрахователно и осигурително счетоводство“ и „Обща теория на счетоводството“ пред студенти от Висше училище по застраховане и финанси, Нов български университет, Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, Висше училище по сигурност и икономика и др.

Автор е на повече от 40 публикации – учебници, сборници, учебни помагала, монографии, студии, статии и доклади пред международни научни конференции по проблемите на счетоводното отчитане на дейността на застрахователите и презастрахователите, здравните застрахователи и застрахователните брокери, на пенсионните фондове и пенсионноосигурителните дружества, на инвестиционните дружества, договорните фондове и инвестиционните посредници, по въпросите за финансовите измами и престъпления, свързани с данък върху добавената стойност и мерките за тяхната превенция и противодействие, за финансовите измами и престъпления, свързани с електронни платежни инструменти и отражението им в счетоводството на банките, за финансовите измами и престъпления, свързани с виртуални платежни средства, за финансовите измами при счетоводното отчитане на дейността на застрахователите и по въпросите за професионалната етика и професионалната подготовка на дипломираните експерт-счетоводители, за практическото обучение по счетоводство във висшето образование.

СПЕЦИФИЧНИ ОБЕКТИ НА ФИНАНСОВИЯ ОДИТ В ДОГОВОРНИТЕ ФОНДОВЕ

Резюме

Студията е посветена на някои специфични обекти на финансовия одит, на основните насоки за регулиране на инвестициите и на надзора на дейността на договорните (взаимните) фондове. Анализът на специфични показатели за определяне на доходността, платежоспособността, ефективността и ликвидността на тези фондове се провежда с цел да допринесе в значителна степен за правилното събиране, управление, инвестиране и разходване на акумулираните средства на вложителите, инвестирани в тези фондове. Вниманието е насочено към специфичната дейност, осъществявана от договорните фондове в силно рискова среда, която води до необходимостта от обществен надзор на специфичните, т.нар. Надзорни финансови отчети, за да се определи надеждна база за изразяване на одиторско мнение за спазването на счетоводния принцип „действащо предприятие“. Представената разработка може да се използва от контролните органи, осъществяващи различните видове финансов одит: вътрешен одит, осъществяван от вътрешните контролни органи на самите договорни фондове; независим финансов одит, осъществяван от дипломирани експерт-счетоводители, регистрирани одитори, и външен одит, осъществяван от държавния надзорен орган – Комисията за финансов надзор, и от други държавни органи.

Assoc. prof. Maya Nachkova, PhD

Certified Public Accountant, Registered Auditor

SPECIFIC ITEMS OF CONTRACTUAL FUND FINANCIAL AUDIT

Abstract

This publication highlights some specific aspects being subject to financial audit, the main guidance for investment regulation and the supervision of the business of investment (mutual) funds. The analysis of specific indicators for determination of yield (return), solvency, profitability and liquidity of these funds is carried out to a great extent for the purposes of making contribution to the proper raising, management, investing and spending of accumulated funds of the investors in these funds. The publication focuses on the specific business carried by investment funds in high risk environment that determines the need to define a reliable base for expressing auditor's opinion on the observance of the accounting principle of going concern. The article may be used by supervisory authorities conducting different types of financial audit: internal audit conducted by internal supervisory bodies of the investment funds; independent financial audit conducted by certified public accountants, registered auditors, and external audit conducted by the government supervisory authority – the Financial Supervision Commission, or by other government authorities.

СПЕЦИФИЧНИ ОБЕКТИ НА ФИНАНСОВИЯ ОДИТ В ДОГОВОРНИТЕ ФОНДОВЕ

УВОД

Обществената значимост и развитие на дейността на договорните фондове налагат строго индивидуалното и счетоводно отчитане, анализиране и одитиране, динамичното и ефективно управление, специално регулиране и надзор върху нея от страна на държавен надзорен орган. Специфичните за тази дейност обекти водят до разработването на строго специфични и също уникални по своята същност подходи и методи на счетоводството, одита и анализа, чрез които се изследват, наблюдават и отразяват тези обекти. Тези специфични подходи и методи, от своя страна, обогатяват прилаганата обща методология на одита. Горейзложените факти определят избора на темата на настоящото изследване и потвърждават нейната актуалност за обогатяване и развитие на теорията и практиката на финансовия одит в България. Целта на настоящото изследване е да се представят и анализират специфичните обекти на финансовия одит в изследваните договорни фондове, което да допринесе в значителна степен за правилното управление, инвестиране и достигане на висока доходност на средствата на инвеститорите в тези фондове. Основните задачи на изследването са:

1. да се представят същността, класификацията и организационната структура на договорните фондове;
2. да се характеризират специфичните обекти на финансовия одит в договорните фондове – финансовите активи, пасиви, приходи и разходи, собствен капитал и финансови отчети;
3. да се определи надеждна база за изразяване на одиторско мнение за спазването на счетоводния принцип „действащо предприятие” чрез анализиране на рентабилността, ликвидността и платежоспособността на договорните фондове.

Договорните (взаимните) фондове са колективна инвестиционна схема, обединяваща капиталите на инвеститорите, които желаят да инвестират свободните си парични средства в ценни книжа и да спечелят от мащаба на своите инвестиции. Тези фондове са алтернатива на банките за инвестиране в парични депозити. Те привличат свободните парични средства на инвеститорите, като ги влагат във финансови активи от непаричен тип – акции, облигации и други инструменти, търгувани на регулирани капиталови пазари, с цел получаване на доход.

„Договорният фонд е обособено имущество с цел колективно инвестиране в ценни книжа и други ликвидни финансови активи по чл. 195 на парични средства, набрани чрез публично предлагане на дялове, което се осъществява на принципа на разпределение на риска, от управляващо дружество.”¹

¹ Вж. чл. 164а от Закона за публично предлагане на ценни книжа, обн., ДВ, бр.114 от 1999 г., посл. изм., ДВ, бр. 77 от 18.09.2018 г.

Договорните фондове са предприятия от обществен интерес. Притежаването на дялове в договорен фонд представлява непряк финансов интерес, който „...се изразява в получаване на ползи посредством дружество за колективно инвестиране, имуществена маса, доверителна собственост или чрез друг посредник, върху който физическото лице или предприятието не притежава контрол или способност да влияе върху инвестиционните му решения.”²

За първи път в България дейността на договорните фондове е регламентирана в Закона за публичното предлагане на ценни книжа (ЗППЦК) от 1995 г., а от 2011 г. в Закона за дейността на колективните инвестиционни схеми и на други предприятия за колективно инвестиране. През 2013 г. договорните фондове станаха правоприменници на бившите приватизационни фондове, възникнали през 1996 г. при осъществяване на масовата приватизация на предприятията и трансформирали се през 1998 г. в инвестиционни дружества от отворен или затворен тип. Акциите на бившите инвестиционни дружества се замениха с дялове в договорните фондове.

I. Организационна структура на договорните фондове

Договорният фонд се смята за емитент на дяловете, на които е разделен. Всеки инвеститор притежава пропорционален дял от портфейла съобразно вложената в него сума. Всеки дял от договорния фонд дава право на съответна част от имуществото на фонда, включително и при ликвидация на фонда, право на обратно изкупуване на дяловете от фонда, както и други права, предвидени в Закона³ и в Правилата за управление на договорния фонд. Правото на инвеститора да получава доходи от инвестициите на договорния фонд се обуславя от акта на придобиване на дялове от този фонд и е пропорционално на количеството дялове, които той притежава. Инвеститорът предоставя определена сума, като купува дялове от фонда, а договорният фонд инвестира парите му в различни финансови инструменти - в ДЦК, акции, облигации, деривативи и други финансови инструменти, както и в комбинации от тях. Всеки инвеститор - клиент на договорен фонд, реализира печалба от своята инвестиция само при увеличаване на стойността на ценните книжа, които взаимният фонд притежава. Инвеститорите, които притежават дялове от договорен фонд, могат да си продадат своите дялове обратно на фонда тогава, когато договорният фонд акумулира нетна стойност на активите си в размер на 500 хил. лв., но ако стойността на дяловете от фонда се понижи, тогава инвеститорите може и да не могат да си възстановят вложените капитали в пълен размер. Инвеститорите, притежаващи дялове от договорни фондове, всъщност притежават пряка собственост от капитала на друго предприятие.

За успешното управление на договорните фондове е необходимо да се съблюдават законово установените норми, принципи, правила и

² Вж. т. 290.103 от Етичен кодекс на професионалните счетоводители, изд. ИДЕС, 2016 г.

³ Вж. Закон за дейността на колективните инвестиционни схеми и на други предприятия за колективно инвестиране, обн., ДВ, бр.77 от 2011 г., посл. изм., ДВ, бр. 77 от 18 септември 2018 г.

обичаи за организация на счетоводното отчитане на инвестициите, от една страна, и спазване режима на данъчно облагане и принципа на фиска, от друга, което е от съществено значение за мотивацията на инвеститорите.

Инвестициите в договорните фондове могат да бъдат преки или косвени. Преките инвестиции са форма на вложение, даваща непосредствено право на собственост върху придобитите ценни книжа, а косвените инвестиции представляват влагане на парични средства в общ портфейл от ценни книжа. Основните преимущества на косвеното инвестиране са, че:

1. Инвеститорите сами поверяват за управление паричните си средства на специалистите от договорните фондове, които, проявявайки професионален скептицизъм, анализират капиталовите пазари, осъществяват сделки с ценни книжа на тях и формират диверсифициран портфейл от ценни книжа с цел разпределение на риска между инвеститорите.
2. Намалява се издръжката по обслужването и управлението на капитала на инвеститорите, т.е. намаляват се разходите за брокерски и банкови услуги. Договорният фонд, като колективна схема на управление на капитали, постига по-ниски транзакционни разходи благодарение на обединяването на по-голям обем средства и в следствие на покупката на по-големи пакети от ценни книжа.

Колективните инвестиционни схеми представляват неделими портфейли от ценни книжа, акумулирани и управлявани на принципа на разпределението на риска между участващите в тях инвеститори. Договорните фондове могат да бъдат различни видове в зависимост от степента на риска, който поемат при инвестирането в ценни книжа и в зависимост от възприетата инвестиционна стратегия, а именно:

- 1. нискорискови (консервативни) фондове** – те са създадени за инвеститори, които търсят нисък риск и доходност в краткосрочен план;
- 2. балансиран фондове** – насочени са към инвеститори, които се стремят да комбинират (да балансират) сигурността на облигациите заедно с потенциала за ръст на акциите;
- 3. високорискови фондове (фондове в акции)** – те инвестират по-голямата част от набраните средства в акции на компании, търгувани на фондовата борса. Тези фондове, в сравнение с балансираните фондове, бележат по-високи ръстове, но и резки спадове в зависимост от търсенето и предлагането на акции на фондовите пазари. Възможността за по-висок ръст на фондовете в акции е придружена и от по-висок риск. Възползвайки се от колебанията на цените на акциите на фондовия пазар, високорисковите фондове се стремят да постигнат по-висока доходност за инвеститорите си.

Договорните фондове са по-привлекателна форма за инвестиране от банките поради следните преимущества, които притежават:

1) *диверсификация (разпределение) на риска* – инвестициите в договорни фондове са изложени на рискове, които са обект на управление. Основните рискови фактори, влияещи върху цените на дяловете, са пазарен риск, кредитен риск и системни рискове. Капиталите на отделните инвеститори се инвестират в различни по вид и степен на риск първични и/или вторични финансови инструменти: ДЦК, акции, облигации, деривативи, валута и т.н., включително в ценни книжа от една категория, но издадени от различни емитенти и от различни държави. При генериране на загуба от даден финансов инструмент тя не се отразява съществено върху общата доходност на инвестициите, тъй като се компенсират от доходността на останалите видове ценни книжа в портфейла на договорния фонд. Чрез разпределението на риска съществено се намалява общият риск на инвестиционния портфейл на договорния фонд;

2) *ефективност на разходите по обслужване и управление на капитала на инвеститорите* – намаляват се разходите за брокерски и банкови услуги чрез обединяването на средствата на инвеститорите и в следствие на покупката на по-големи пакети от ценни книжа;

3) *професионално управление на средствата на инвеститорите* – инвестираните капитали в договорните фондове са професионално управлявани от квалифицирани и опитни професионалисти, които ежедневно следят и задълбочено анализират осъществените сделки с ценни книжа на регулираните фондови пазари и прогнозираят благоприятните и неблагоприятните възможности, предоставяни от тези пазари. Стремят се да намаляват финансовия риск чрез изграждане и следване на специална рискова политика за създаване на диверсифициран инвестиционен портфейл от различни по вид, доходност и срок на държане или падеж финансови активи и финансови инструменти. Постигнатата доходност на средствата на инвеститорите в договорния фонд през предходни периоди обаче не е гаранция за бъдещи резултати. Възможно е стойността на дяловете от фонда да се понижи и инвеститорите да не могат да възстановят в пълен размер вложените си капитали във фонда. Въпреки това минимизираните разходи и професионалното колективно управление на капиталите на инвеститорите дават възможност за реализиране на значителна доходност и по-висока възвръщаемост за отделния инвеститор, в сравнение със самостоятелното му инвестиране на фондовия пазар и необходимостта от притежание на специални познания и професионална квалификация в областта на финансовите пазари;

4) *Сигурност и висока ликвидност* – инвеститорът може да получи вложените си парични средства обратно по всяко време, заедно с реализираната до момента доходност, чрез подаване в договорния фонд на поръчка за обратно изкупуване на дялове;

- 5) *Удобство за инвеститорите* – продажбата и обратното изкупуване на дялове се извършват всеки работен ден;
- 6) *Преференциално данъчно облагане* – доходите от сделки с дялове от договорни фондове не подлежат на данъчно облагане;
- 7) *Защита на правата на инвеститорите чрез осигуряване на прозрачност и надзор върху дейността на договорните фондове* – инвестициите в договорни фондове не са гарантирани от законово създаден държавен гаранционен фонд, нито с банкова, застрахователна или с друг вид гаранция. Въпреки това държавата осъществява надзор върху дейността на договорните фондове, защото са предприятия от обществен интерес. Държавният надзорен орган – Управление „Инвестиционен надзор“ на Комисията за финансов надзор следи за законосъобразното управление на акумулираните средства в договорните фондове с цел да осигури защита на интересите на отделните инвеститори. Банката – депозитар на договорния фонд, също осъществява превантивен надзор, като наблюдава целия инвестиционен процес и контролира правилната оценка на портфейла от ценни книжа на фонда.

Дейността на договорните фондове се организира и управлява от управляващо дружество, което действа от свое име, но за сметка на договорния фонд. Едно и също управляващо дружество може да управлява различни договорни фондове. Управляващото дружество не може да осъществява контрол върху договорния фонд, както и договорният фонд не може да осъществява контрол върху управляващото дружество. Активите на договорния фонд са отделени от активите на управляващото дружество. Управляващото дружество организира счетоводното отчитане на дейността на управляваните договорни фондове, отделно от счетоводното отчитане на своята дейност. Договорните фондове на разполагат с дълготрайни материални и нематериални активи и с материални запаси. Техните активи са изключително и само финансови текущи и нетекущи активи, за управлението и счетоводното отчитане на които се грижи персоналет на управляващото дружество. Договорните фондове не могат да назначават персонал и нямат право да изплащат възнаграждения и осигуровки по трудови, граждански или управленски договори на физически лица. Управляващото дружество назначава персонала, който да отговаря за набирането, инвестирането, управлението и разходването на активите на управляваните договорни фондове. Годишните финансови отчети на договорните фондове се изготвят задължително на базата на Международните счетоводни стандарти от управляващото дружество. Представят се на държавния надзорен орган заедно с годишните финансови отчети на управляващото дружество, също както при другите финансови предприятия. За нуждите на държавния надзор се съставят ежемесечно т.нар. надзорни финансови отчети на договорните фондове. Те имат форма и съдържание, определени от Управление „Инвестиционен надзор“ към Комисията за финансов надзор.

II. Специфични обекти на финансовия одит в договорните фондове

Специфичните обекти на счетоводството и финансовия одит от дейността на договорните фондове са свързани до голяма степен с управлението, инвестирането и осигуряването на определена доходност на средствата на техните клиенти – физически и юридически лица, инвестирали капиталите си във финансови активи и финансови инструменти от инвестиционните портфейли на фондовете. Тези специфични обекти на финансовия одит обикновено са свързани със специфичните балансови пера в отчета за финансовото състояние и в отчета за печалбите и загубите и другия всеобхватен доход на договорните фондове.

1. Одит на финансовите активи на договорните фондове

Основното балансово перо в актива на отчета за финансовото състояние на договорните фондове, което има най-голям относителен дял спрямо останалите им активи, са инвестициите на средствата на техните клиенти – инвеститорите, във финансови активи и финансови инструменти. Едно от основните изисквания на държавния надзорен орган е акумулираните средства от инвеститорите на договорните фондове да бъдат инвестирани във финансови активи и финансови инструменти, за да могат да им носят допълнителен доход, който да се разпределя между инвеститорите и управляващото дружество на фонда. Договорните фондове, като финансови предприятия, са задължени от счетоводната нормативна уредба да отчитат инвестициите си във финансови активи и финансови инструменти съгласно изискванията на МСФО 7 *Финансови инструменти: оповестяване*, МСФО 9 *Финансови инструменти*, МСС 32 *Финансови инструменти: представяне* и МСС 39 *Финансови инструменти: признаване и оценяване*.

Финансовият одит на инвестициите във финансови активи и финансови инструменти на договорните фондове трябва да бъде насочен към проверка на следната информация:

- 1) естеството на активите;
- 2) надеждната оценка на естеството и степента на рисковете и ползите от собствеността, на които договорният фонд е изложен, и ефективното управление на тези рискове;
- 3) правилната класификация, признаване и оценяване на притежаваните инвестиции съгласно посочените по-горе МСФО/МСС;
- 4) вярното и честно представяне и оповестяване на финансовите активи и финансовите инструменти във финансовите отчети на договорните фондове;
- 5) балансовите стойности на признатите активи и свързаните с тях пасиви;

- б) прекласифицирането на финансовите активи от една група в друга, дали то е осъществено по справедлива стойност, или по амортизирана стойност, както и причините за извършената прекласификация;
- 7) обезценката на финансовите активи и инструменти и печалбите или загубите, получени при тяхната реализация;
- 8) оценка на рисковете и загубите между реалната стойност на инвестициите на договорните фондове и тяхната вероятна стойност или оценка на резултата от т.нар. „лошо инвестиране“;
- 9) нетната печалба или загуба от финансовите активи, отчитани по справедлива стойност в печалбата или загубата на фонда;
- 10) печалбите или загубите от финансови активи, определени при първоначалното им признаване като отчитани по справедлива стойност в печалбата или загубата на фонда, отделно представени от печалбите или загубите от финансови активи, които се държат за продажба;
- 11) стойността на печалбата или загубата от финансови активи на разположение за продажба, отделно оповестена и отразена директно в собствения капитал на фонда;
- 12) вярното и честно представяне и оповестяване във финансовите отчети на договорните фондове на инвестициите с фиксиран падеж, определени от ръководството на договорния фонд като инвестиции, държани до падеж, и получените финансови резултати от сделките с тях;
- 13) вярното и честно представяне и оповестяване във финансовите отчети на договорните фондове на хеджиращите инструменти, по отделно за всеки вид:
 - а) хеджиране на справедлива стойност;
 - б) хеджиране на паричен поток;
 - в) хеджиране на нетна инвестиция в предприятие в чужбина;
 - г) описание на всеки вид хеджиране и на финансовите инструменти, определени като хеджиращи към датата на финансовия отчет;
 - д) описание на естеството на рисковете, които се хеджират.
- 14) правилното признаване, оценяване и оповестяване във финансовите отчети на договорните фондове на двата компонента на осъществените репо-сделки, които представляват договори за продажба и обратно изкупуване на ценни книжа на конкретна бъдеща дата по предварително фиксирана цена, а именно:
 - а) продажбата на ценни книжа, пораждаща вземания или задължения по репо-сделката;

б) обратното изкупуване на същите ценни книжа след определено време по предварително фиксирана цена, пораждащо задължения или вземания по репо-сделката.

15) правилното признаване, оценяване и оповестяване във финансовите отчети на договорните фондове на прехвърлените ценни книжа по репо-сделките, а именно:

а) дали продължават да се представят тези книжа като финансови активи независимо от факта, че фондът е прехвърлил собствеността върху тях на друго предприятие при реализиране на първия компонент на репо-сделката;

б) дали прехвърленият актив се отчита в неговата цялост;

в) дали се признава финансов пасив за полученото възнаграждение;

г) дали се признават приходи от прехвърления актив в следващи периоди;

д) отчитат ли се разходи за финансовия пасив в следващи периоди.

16) правилното класифициране и оповестяване на инвестицията като финансов актив, държан до падеж при реализиране на втория компонент на репо-сделката, ако договорният фонд има положително намерение и способност да задържи инвестицията до падеж, съгласно Насоките за изпълнение към МСС 39 *Финансови инструменти: признаване и оценяване*;

17) правилно, точно и вярно ли са приспаднати от цената за обратно изкупуване на ценните книжа получените лихви или дивиденди през срока на държане на ценните книжа, тъй като при репо-сделките първоначалният собственик на ценните книжа запазва всички икономически изгоди и рискове от собствеността върху тях;

18) оповестяване на прилаганата счетоводна политика по отношение на репо-сделките:

а) естеството на финансовите активи, които са прехвърлени по репо-сделки и които не отговарят на условията за отписване;

б) естеството на рисковете и ползите от собствеността, на които договорният фонд остава изложен, и балансовата стойност на тези активи и на свързаните пасиви⁴;

в) справедливата стойност на получените по репо-сделки ценни книжа, държани като обезпечение, сроковете и условията, свързани с тях.⁵

19) вярното и честно представяне и оповестяване във финансовите отчети на договорните фондове на потенциалните загуби, свързани с реалните активи на договорните фондове. Одиторът трябва да направи оценка и анализ на инвестициите на фондовете дали са

⁴ Вж. параграф 13 на МСФО 7 *Финансови инструменти: оповестяване*, Международни стандарти за финансово отчитане (МСФО) 2006 г., ФКМСС, ИДЕС, 2007 г.

⁵ Вж. Пак там, параграф 15.

съобразени с нормите за сигурност, ликвидност и рентабилност, с цел предпазване от обезценяване вследствие на непредвидени обстоятелства и др.

2. Одит на финансовите пасиви на договорните фондове

Финансовият одит на финансовите пасиви на договорния фонд трябва да бъде насочен към специфичните му пасиви, а именно към:

- 1) естеството на пасивите и установяване на тяхното съществуване;
- 2) правилното им класифициране, първоначалното и последващо оценяване;
- 3) отделното представяне на:
 - а) финансовите пасиви, отчитани по справедлива стойност в печалбата или загубата, включени в тази група при първоначалното им признаване;
 - б) финансовите пасиви, държани за продажба, съгласно класификацията в МСС 39 *Финансови инструменти: признаване и оценяване*;
 - в) финансовите пасиви, отчитани по амортизирана стойност в печалбата или загубата.
- 4) вярното и точно оповестяване във финансовите отчети на договорния фонд на текущите и нетекущите задължения към неговите инвеститори, защото тези задължения представляват най-голямото по относителен дял пасивно перо в отчета за финансовото състояние на фонда. Финансовият одит по отношение на тези задължения трябва да бъде насочен към получаване на достатъчни и уместни доказателства за:
 - а) възникването (съществуването) им;
 - б) правилното им класифициране като текущи или нетекущи;
 - в) промяната в тяхната справедлива стойност, настъпила в следствие на сбъднат кредитен, лихвен, пазарен, ликвиден, данъчен или друг вид риск;
 - г) правилното начисляване и определяне, обезценяване и оповестяване на тези задължения във финансовите отчети на фонда;
 - д) възрастов анализ на тези задължения по данни от отчета за финансовото състояние на договорния фонд;
 - е) потенциалните загуби, свързани с реалните пасиви в отчета за финансовото състояние на договорния фонд, достатъчни ли са и правилно ли са изчислени техните покрития с активи, защото могат да се окажат непокрити при инфлация.

- 5) вярното и точно оповестяване във финансовите отчети на договорния фонд на задълженията, свързани с инвестиции и хеджиращи инструменти;
- 6) вярното и точно оповестяване във финансовите отчети на договорния фонд на задълженията по репо-сделки;
- 7) вярното и точно оповестяване във финансовите отчети на договорния фонд на текущите задължения към управляващото дружество, възникнали по повод на разпределяне в негова полза на постигнатата доходност (положителен финансов резултат) от дейността на договорния фонд;
- 8) оценка на одитора за работата на управленския персонал и човешките ресурси в управляващото дружество, които вземат управленските решения, свързани с инвестирането и изразходването на акумулираните средства в договорните фондове; за достигнатата от тях доходност от инвестирането на активите на договорните фондове. Тази одиторска оценка е съществена за рейтинга на договорния фонд пред инвеститорите и котировката на неговите акции на фондовата борса.
- 9) възникналите парични потоци от и към клиентите – инвеститори на договорния фонд, по повод на:
 - а) продажба и обратно изкупуване на дялове от фонда;
 - б) трансфери към тях по повод на изплащането в парична форма на частта от постигната доходност от управлението на техните средства в договорния фонд, разпределена в тяхна полза на инвеститорите и др.

3. Одит на собствения капитал на договорните фондове

Договорните фондове са задължени да преоценяват собствените си ценни книжа съгласно изискванията на нормите на Закона за счетоводството, МСФО 7 *Финансови инструменти: оповестяване*, МСС 32 *Финансови инструменти: представяне* и МСС 39 *Финансови инструменти: признаване и оценяване*. „Същността на собствения капитал се изразява в отношението на собственост, представено в стойностния израз на собствените активи, които са внесени/предоставени от собствениците на предприятието. Неговото съдържание представлява сумата на чистите активи или чистата стойност на капитала. [...] Той стои в основата на икономическия потенциал на конкретното предприятие и неговите възможности за продължаване и развитие на дейността му. Основното му предназначение е поддържане на икономическата стабилност на предприятието, неговата финансова устойчивост, платежоспособност и рентабилност.“⁶

Специфичен обект на финансов одит е основният капитал на договорния фонд, който, за разлика от капитала на другите дружества, е

⁶ Вж. Маврудиев, Хр., вж. Миланова-Цончева, Е., М. Начкова, Хр. Маврудиев. „Счетоводство на застрахователите и осигурителите“, ИК – УНСС, С., 2018, с. 275.

променлива величина, а не константа. При създаването на договорните фондове (бивши инвестиционни дружества от отворен тип), като специфична форма на приватизационните фондове, получили разрешение по Закона за публичното предлагане на ценни книжа, бе заложен моделът за формиране величината на техния основен капитал, която да бъде равна на нетната стойност на активите им. Тази величина варира в диапазон от 500 хил. лв. до безкрайност, като в Търговския регистър се вписва капиталът, с който фондът е учреден. Величината на основния капитал на договорния фонд не е постоянна величина и не може при всяка нейна промяна да се променя размерът на капитала на фонда в Търговския регистър чрез нови вписвания. Такава промяна на величината на капитала на договорния фонд се осъществява чрез нова емисия на собствени дялове на фонда или обратно изкупуване на собствени дялове, като вноските в капитала на фонда могат да се правят само в парична форма. Управляващото дружество определя условията и реда за изчисляване на нетната стойност на активите, условията и реда за нова емисия на собствени дялове, емисионната стойност и цената на дяловете на фонда при тяхното обратно изкупуване. То определя и размера на дивидента, ако такъв се предвижда за изплащане на инвеститорите.

Нетната стойност на активите на фонда, за целите на определянето на емисионната стойност и цената за обратно изкупуване на собствени дялове, се изчислява, като от стойността на всички активи, оценени по справедлива стойност, се извади балансовата стойност на дългосрочните и краткосрочните пасиви на фонда. Нетната стойност на активите на един дял е равна на нетната стойност на активите на договорния фонд, изчислена по горепосочения начин, разделена на броя на дяловете на договорния фонд. Емисионната стойност и цената на обратно изкупуване на собствените дялове е равна на размера на нетната стойност на активите на един дял към датата на определянето ѝ. Според действащата нормативна уредба у нас договорният фонд е задължен постоянно да предлага дяловете си на инвеститорите по емисионна стойност, основаваща се на нетната стойност на активите. Задължен е, по искане на инвеститорите си, да изкупува обратно собствените си дялове по цена, основаваща се на нетната стойност на активите, която може да бъде по-ниска от нетната стойност на активите на един дял, намалена с размера на разходите по обратното изкупуване, които не могат да бъдат повече от 3% от нетната стойност на активите на един дял. Емисионната стойност на един новоемитиран дял от договорния фонд може да надвишава нетната стойност на активите на един дял с размера на разходите по емитирането му.

Основният капитал на договорния фонд се увеличава или намалява в зависимост от промяната в нетната стойност на активите му. Това увеличение или намаление на капитала може да бъде и в резултат на продадените новоемитирани дялове или обратно изкупените собствени дялове. При учредяването на договорния фонд дяловете му се придобиват по номинал, а след неговата регистрация се придобиват по емисионна стойност, основаваща се на нетната стойност на активите му.

Финансовият одит на собствения капитал на договорния фонд трябва да бъде насочен по-специално към получаване на достатъчни и уместни доказателства относно вярното и точно отчитане и оповестяване във финансовите отчети на договорния фонд на:

- 1) размера, състава и структурата на собствения капитал на фонда;
- 2) правилното начисляване и определяне на размера на основния капитал на фонда;
- 3) размера на неразпределената печалба и на капиталовите резерви на фонда;
- 4) оценка и анализ на правилното формиране на цената за обратно изкупуване на дялове от собствения капитал на договорния фонд;
- 5) оценка на необходимостта и достатъчността на заделените капиталови резерви:
 - а) емисионен резерв, възникнал в договорния фонд като разлика между номиналната стойност и емисионната стойност на новоemitираните и обратно изкупените собствени дялове;
 - б) инвестиционен резерв, възникнал в договорния фонд при продажбата на дългосрочните инвестиции;
 - в) резерв от последваща оценка на финансовите активи и финансовите инструменти;
 - г) законов резерв, създаден в договорния фонд при заделяне на част от неразпределената печалба в размер на 10% от нея съгласно Търговския закон;
 - д) други допълнителни резерви, създадени в договорния фонд при заделяне на част от неразпределената печалба по решение на Управляващото дружество с цел съществено да се намалят рисковете, свързани със специфичната му дейност. Пример за такъв специфичен риск е рискът от спиране на обратното изкупуване на собствени дялове. Този риск съществува като следствие от ниската ликвидност на капиталовия пазар, която може да възникне при изчерпване на паричните средства на договорния фонд в следствие на необичайно големи поръчки за обратно изкупуване на собствени дялове. Възможен е и риск от нарушаване на нормативната уредба и регулациите. Този риск съществува от възможността за съзнателно или несъзнателно излизане от нормите на регулации вследствие на сложната и динамична среда, в която договорният фонд осъществява своята дейност.

4. Одит на финансовите приходи и разходи на договорните фондове

Договорните фондове реализират предимно финансови приходи и разходи от специфичната си дейност поради факта, че притежават и

управляват единствено и само финансови активи и финансови инструменти.

Финансовият одит на специфичните приходи и разходи на договорния фонд, свързани с инвестициите в ценни книжа на средствата на инвеститорите, трябва да бъде насочен по-специално към получаване на достатъчни и уместни доказателства относно вярното и точно отчитане и оповестяване в Отчета за печалбите и загубите и другия всеобхватен доход на фонда на:

- 1) финансовите разходи за лихви, разходи от операции с финансови активи и финансови инструменти, разходи от валутни операции и другите финансови разходи, свързани с банкови и брокерски комисиони, с комисиони на инвестиционни посредници и на банката – депозитар на фонда;
- 2) финансовите приходи от лихви, приходи от дивиденди (съучастия), приходи от операции с финансови активи и инструменти и другите финансови приходи;
- 3) финансовите приходи и разходи, свързани с инвестиции с фиксиран падеж, определени от ръководството на фонда (управляващото дружество) като държани до падеж;
- 4) финансовите приходи от и разходи за лихви, изчислени по метода на ефективната лихва за финансови активи или пасиви, които не са класифицирани като такива, отчитани по справедлива стойност в печалбата и загубата на фонда;
- 5) финансовите приходи от лихви от обезценени финансови активи и загубата от тяхното обезценяване;
- 6) получения положителен или отрицателен финансов резултат от дейността на договорните фондове по повод на управлението на инвестиционния портфейл от ценни книжа, в който са вложени паричните средства на инвеститорите;
- 7) начина на разпределение на дохода от дейността на договорния фонд между инвеститорите и управляващото дружество.

5. Одит на финансовите отчети на договорните фондове

Годишните финансови отчети на договорните фондове също са специфични. Те се изготвят и представят задължително на базата на Международните счетоводни стандарти.⁷ Формата и съдържанието им са определени в МСС 1 *Представяне на финансови отчети* и в МСС 7 *Отчети за паричните потоци*. Съставните части на годишния финансов отчет на договорните фондове са: отчет за финансовото състояние, отчет за печалбите и загубите и другия всеобхватен доход, отчет за паричните потоци, отчет за промените в собствения капитал и приложение.

⁷ Вж. Чл. 34, ал. 2 от Закона за счетоводството, обн., ДВ, бр. 95 от 8.12.2015 г., в сила от 01.01.2016 г., посл. изм., ДВ, бр. 98 от 27 ноември 2018 г.

Финансовият одит на финансовите отчети на договорния фонд трябва да бъде насочен към:

- 1) вярното и честно представяне и оповестяване на активите, пасивите, собствения капитал и финансовия резултат от дейността в отчета за финансовото състояние на фонда,
- 2) вярното и честно представяне и оповестяване на приходите и разходите в отчета за печалбите и загубите и другия всеобхватен доход на фонда;
- 3) вярното и честно представяне и оповестяване на движенията на входящите и изходящите парични потоци и нетния резултат от тях в отчета за паричните потоци на фонда;
- 4) вярното и честно представяне и оповестяване на състоянието и размера на основния капитал, на собствените капиталови резерви и на постигнатия финансов резултат в отчета за промените в собствения капитал на фонда;
- 5) проверка на концепцията за действащо предприятие – отговорност за приложимостта на предположението за действащо предприятие носи управляващото дружество и регистрираните одитори, заверяващи тези отчети. Затова одиторът трябва:
 - а) да провери дали договорният фонд може да продължи непрекъснато да осъществява своята дейност в обозримото бъдеще;
 - б) да направи преглед на плановете на управляващото дружество и предприетите решения за бъдещи действия относно непрекъсване на дейността на договорния фонд в следващия отчетен период;
 - в) да събере достатъчни и достоверни одиторски доказателства за потвърждаване или отхвърляне на съществуването или не на значителна несигурност за продължаване на дейността на фонда;
 - г) да установи причините, поради които договорният фонд не може да се разглежда като действащо предприятие, финансовите му отчети не са изготвени съгласно концепцията за действащо предприятие и дали е оповестен този факт, както и основата, на която финансовите отчети на фонда са изготвени. Примерно, ако управляващото дружество има намерение да ликвидира определен договорен фонд, тогава изготвя финансовите отчети на фонда на ликвидационна база.
 - д) да направи оценка и анализ на събитията, настъпили след датата на изготвяне на финансовите отчети на фонда, за да се определи влиянието на тези събития върху способността на договорния фонд да осъществява непрекъснато дейността си в бъдещи отчетни периоди;
 - е) да проучи каква е оценката на ръководството на фонда за условните събития и факти, които могат да окажат съществено влияние върху дейността на фонда в бъдещ период и да променят

базата, на която се изготвят финансовите отчети на фонда, т.е. да повлияят върху непрекъснатото осъществяване на дейността на фонда.

ж) да провери оценките на активите и пасивите, както и тяхната класификация, дали адекватно са оповестени във финансовите отчети на фонда и дали не оказват влияние върху дейността на фонда, поради което той да не може да се разглежда като действащо предприятие;

з) да проучи финансирането, увеличението или намалението на собствения капитал на договорния фонд поради факта, че той има променлив основен капитал, за да се даде адекватна оценка за спазването на концепцията за действащо предприятие на база анализ на собствения капитал.

б) вярното и честно представяне и оповестяване в приложението към финансовите отчети на фонда на:

а) стойността на нетните активи, на опциите и фючърсите, на форуърдните валутни договори и на договорите за лихвен суап;

б) броя на дяловете от фонда и стойността на един дял;

в) стойността на инвестициите в ДЦК, в дългови ценни книжа, в акции, права и дялове, в банкови депозити и др.;

г) стойността на вземанията и задълженията, свързани с инвестиции;

д) сключените репо- и обратни репо-сделки с ценни книжа;

е) постъпилите по и изплатени парични средства от разплащателни сметки и каса в брой;

ж) доходността от инвестициите на средствата на инвеститорите;

з) вземанията, задълженията и провизиите на фонда;

и) ценните книжа, в които са инвестирани средствата на инвеститорите и др.

7) вярното и честно представяне и оповестяване в Годишния доклад за дейността на фонда, изготвен и представен от управляващото дружество, на информация за:

а) дейността на договорния фонд през текущата отчетна година и за бъдещото му развитие;

б) събития, настъпили след датата на съставяне на финансовите отчети;

в) разпределението на дохода от инвестирането на активите на договорните фондове;

г) използваните от тях финансови активи и финансови инструменти;

- д) целите и политиката на фонда за управление на финансовия риск, включително политиката на фонда за хеджиране на всеки основен тип хеджирана позиция, за която се прилага отчитане на хеджирането;
- е) експозицията им по отношение на ценовия, кредитния и ликвидния риск и риска на паричния поток;
- ж) анализ на развитието и резултатите от дейността им;
- з) анализ на финансовите показатели, отнасящи се до специфичната дейност на договорния фонд;
- и) друга информация, оповестена от ръководството.⁸

III. Анализ на рентабилността, платежоспособността и ликвидността на договорните фондове

Договорният фонд управлява средствата на инвеститорите с грижата на добър търговец при спазване на принципите на надеждност, ликвидност, доходност и диверсификация в интерес на инвеститорите.⁹ За постигането на оптимална доходност договорният фонд инвестира в ценни книжа с фиксирана доходност от различни рискови класове. За целта постоянно се анализират чрез многофакторна система от критерии предприятията, в които фондът инвестира. Тази система от критерии се основава на динамиката на икономическите и финансовите показатели на предприятията, в които договорният фонд инвестира, и перспективите за развитие на техните вътрешни и международни пазари.

Постигането на оптимален инвестиционен портфейл от договорните фондове зависи от редица фактори, по-важните от които са обем, състав, структура и продължителност на инвестициите. Стремещът на всеки фонд е да увеличава обема, да разнообразява състава и да подобрява структурата на инвестициите си, защото те подобряват конкурентоспособността му и повишават неговата рентабилност, подобряват ликвидността и платежоспособността му, спомагат за неговия икономически растеж.

Ефективното и рентабилно инвестиране на капитали в договорни фондове създава реална възможност за постигане на оптимални финансови резултати, за подобряване на доходността, финансовата стабилност и платежоспособността на инвеститорите. „Рентабилността представлява способността на предприятието с приходите от стопанската си дейност не само да възстановява извършените разходи, но и да постига печалба. Ако финансовият резултат от дейността на предприятието е печалба, това означава, че то е рентабилно. Абсолютната сума на печалбата не показва степента на ефективност от дейността на предприятието. Поради това е необходимо абсолютната сума на печалбата

⁸ Вж. чл. 39 от Закона за счетоводството, обн., ДВ, бр. 95 от 8.12.2015 г., в сила от 01.01.2016 г., посл. изм., ДВ, бр. 98 от 27 ноември 2018 г.

⁹ Вж. Закон за дружествата със специална инвестиционна цел, публикуван, ДВ, бр. 46 от 20.05.2003 г., последно изм. и доп., ДВ, бр. 65 от 7 август 2018 г.

да се съпостави с друга величина, приета за база. „...В зависимост от използваната величина на печалбата и базата, с която тя се съпоставя, се получават различни съдържания на рентабилността. Това позволява рентабилността да се анализира и оценява в различни аспекти. По този начин могат да се обвържат различните аспекти от целокупната дейност на предприятието. Основно място при анализа заема разграничаването на различните фактори, анализът и оценката на тяхното влияние върху изменението на рентабилността на предприятието. За целта могат да се използват различни факторни модели, описващи важни връзки между рентабилността и обуславящите я фактори. Посредством елементите на метода на финансово-стопанския анализ се установяват и оценяват посоката и силата на влиянието на различните фактори върху динамиката на рентабилността.“¹⁰

Анализът на платежоспособността е свързан с анализирането и контролирането на финансовото състояние на договорния фонд с оглед да се защитят интересите на инвеститорите, вложили средствата си във фонда. Законодателят нормативно регулира необходимостта от поддържане на капиталова адекватност и минимален размер на основния капитал на договорния фонд.

Анализът на показателите за постигната доходност и показателите за равнището на инвестиционния риск дават възможност на одитора да сравни инвестиционните резултати от дейността на фонда спрямо тези на другите договорни фондове и по метода на рейтинговането да определи мястото на наблюдавания фонд в класацията от успешни договорни фондове с доказана доходност и платежоспособност. Тези показатели се изчисляват съгласно указанията на Управление „Инвестиционен надзор“ към Комисията за финансов надзор.

Показателите за постигната доходност се класифицират в зависимост от вида на доходността – номинална или реална.

Показателят за постигната номинална доходност се изчислява в процент при управление на активите на договорните фондове за определен период като разлика между стойността на един дял на фонда, валидна за последния работен ден на периода, и стойността на един дял на фонда, валидна за последния работен ден на предходния период, разделена на стойността на един дял на фонда, валидна за последния работен ден на предходния период.

Показателят за постигната реална доходност се изчислява в процент при управлението на активите на договорните фондове за периода от деня на първото инвестиране на средства на инвеститорите във фонда. Този показател се изчислява като полученият резултат за постигнатата номинална доходност за същия период се коригира с темпа на инфлация за периода. Инвестиционният риск е възможността (вероятността) постигнатата реална доходност да се отклонява от очакваната доходност.

¹⁰ Вж. Иванова, Р., вж. Миланова-Цончева, Е., Д. Петрова, М. Начкова, Р. Иванова, А. Тодоров. „Финансово-счетоводен мениджмънт“, ИК – УНСС, С., 2018, с. 304.

Анализът, който трябва да извърши одиторът на ликвидните средства на договорните фондове, е насочен към установяване на размера им и достигане до определената от надзора граница, а именно: размерът на ликвидните средства на договорните фондове да не бъде по-малък от текущите им задължения. Договорните фондове трябва да разполагат постоянно с ликвидни средства в размер, не по-малък от текущите им задължения към инвеститорите, управляващото дружество и другите им задължения в края на отчетния период, отнасящи се за следващия отчетен период.

Анализът на специфичните показатели за определяне на доходността, платежоспособността и ликвидността на договорните фондове дава надеждна база за изразяване на одиторско мнение относно спазването на счетоводния принцип „Действащо предприятие”.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В настоящото изследване са представени някои от по-важните, обществено значими и наблюдавани от държавния надзорен орган специфични обекти на финансов одит от дейността на договорните фондове. Специфичната и разнообразна дейност на договорните фондове е съпътствана от възможностите за развитие и осъществяване във висока степен на финансовия риск. Тя е източник на нови, непознати или присъщи за други финансови предприятия обекти, неизползвани до момента от договорните фондове. Наличието на множество специфични обекти в дейността на договорните фондове е причина за многообразието от прилагани подходи и методи за финансов одит и анализ в светлината на добрите световни практики, което допринася в значителна степен за правилното и доходно управление на средствата на инвеститорите им.

Представените специфични обекти в дейността на договорните фондове са обекти на финансов одит във всичките му разновидности - вътрешен, независим финансов или външен одит. Добре би било тези обекти да се познават, изследват и анализират в детайли, за да се одитират и управляват ефективно и надеждно с цел подобряване на капиталовата адекватност, рентабилност, ликвидност, платежоспособност и финансова стабилност на договорните фондове. За постигането на тази цел би помогнала и създадената в договорните фондове вътрешна система за преждевременно откриване, разпознаване и сигнализиране за възникналите финансови рискове от инвестирането на средствата на инвеститорите и разработване на адекватни мерки за предпазване на договорните фондове от изпадане в неплатежоспособност, свръхзадължнялост, обявяване в несъстоятелност и ликвидация.

Библиографска справка:

1. Етичен кодекс на професионалните счетоводители, ИДЕС, 2016 г.
2. Закон за публично предлагане на ценни книжа, обн., ДВ, бр. 114 от 30 декември 1999 г., в сила от 31.01.2000 г., посл.изм., ДВ, бр. 77 от 18 септември 2018 г.
3. Закон за дейността на колективните инвестиционни схеми и на други предприятия за колективно инвестиране (ЗДКИСДПКИ), публикуван в ДВ, бр.77 от 28.11.2011 г.; посл. изм., ДВ, бр. 77 от 18 септември 2018 г.
4. Закон за дружествата със специална инвестиционна цел, публикуван в ДВ, бр. 46 от 20.05.2003 г., последно изм. и доп., ДВ, бр. 65 от 7 август 2018 г.
5. Закон за пазарите на финансови инструменти, обн., ДВ, бр. 52 от 29.06.2007 г., посл. изм. и доп., ДВ, бр. 15 от 16 февруари 2018 г.
6. Закон за счетоводството, обн., ДВ, бр. 95 от 8.12.2015 г., в сила от 01.01.2016 г., посл.изм., ДВ, бр. 98 от 27 ноември 2018 г.
7. Международни стандарти за финансово отчитане (МСФО) 2006 г., ФКМСС, ИДЕС, 2007 г.
8. Миланова-Цончева, Е., Д. Петрова, М. Начкова, Р. Иванова, Л. Тодоров. „Финансово-счетоводен мениджмънт“, ИК – УНСС, С., 2018 г.
9. Миланова-Цончева, Е., М. Начкова, Хр. Маврудиев. „Счетоводство на застрахователите и осигурителите“, ИК – УНСС, С., 2018 г.